

SZIRMAI VIKTÓRIA

AZ EURÓPAI URBANIZÁCIÓS SZAKASZOK TÁRSADALMI JÓL-LÉT PROBLÉMÁI ÉS

A TERÜLETI ELVŰ KEZELÉS LEHETŐSÉGEI

Bevezetés¹

A 21. század a város évszázada. A világ népességének ma közel 50%-a városi terekben él és ez az arány fokozatosan növekszik. Az előrejelzések szerint 2025-ben a világ népességének közel 62%-a városlakó lesz. A mai Európában a népesség 80%-a városokban, városi térségekben található. A városi népesség növekedése is kifejezi a modern nagyváros növekvő társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális jelentőségét.

A mai nagyvárosok stratégiai szerepeket töltenek be a modernizáció folyamataiban, a globális gazdaság szerveződésében, működésében. Itt koncentrálnak a modernizáció, a gazdasági, társadalmi fejlődés, a globális gazdaság működési feltételei, a történetileg felhalmozott tudás eredményei, a kulturális örökség, az építészeti alkotások, a jólétet és a kényelmet biztosító szolgáltatások, a legmodernebb infrastruktúrák, az ezeket létrehozó, és használó városi társadalmi csoportok, az iskolázott, képzett középosztály, a gazdasági, a politikai és a kulturális elit tagjai. Közben a modern nagyvárosi terek nagyon ellentmondások. A nagyvárosokban a társadalmi problémák sokasága is megtalálható, a lakóhelyi társadalmi egyenlőtlenségek hagyományos és új struktúrái, a történeti és a mai szegénység, a tradicionális és a modern bűnözés, a természeti környezeti ártalmak, a társadalmi konfliktusok legkülönbözőbb formái, legújabbban a terrorcselekmények, a globális klímaváltozás veszélyei is.

Az urbanizáció történetileg változó szakaszaiban is jelen voltak különböző társadalmi problémák. Az ezeket vizsgáló elméletek, kritikai nézetek, tudományos álláspontok a konkrét történeti, társadalmi körülmények alapján is differenciált megoldási javaslatokat, főként területi elveken nyugvó kezelési módokat kínáltak az urbanizációs feszültségek oldására. A jelek szerint, vagyis a városi társadalmi problémák újratermelődése, illetve az új feszültségek

kialakulása alapján, nem sok sikerrel jártak. Vélhetőleg az egydimenziós beavatkozási célok miatt: az egyes urbanizációs ciklusokhoz kapcsolódó kezelési elképzelések alapvetően területi elvűek, vagyis egydimenziósak voltak, amelyekhez nem párosultak strukturális hatásokat célzó elképzelések.

Napjainkban azonban egyre több, a korábbiakhoz képest eltérő, főként strukturális elemekre épülő, komplexebb problémakezelési elméletek is megjelentek, mintegy orvosolva akarván az elődök sikertelenségeit. Szociológiai szempontból ez öröndetes, miközben egy olyan kritikai szempont is felvethető, hogy a strukturális beavatkozáshoz kapcsolódó területi elvek, kezelési módok nem eléggé kidolgozottak, mivel nem vizsgálták a strukturális és a területi elvek összefűződő rendszereit, azt a kérdést, hogy milyen térbeli környezetben, milyen területi adottságok esetében jönnek létre a strukturális mechanizmusok pozitív hatásai. Ez természetesen igen nagy tudományos kihívás, olyan, amely ismételt történeti elemzéseket épp úgy igényel, mint a mai folyamatok feltárását. Ez a tanulmány ezt a célt természetesen nem tudja vállalni, de célul tűzi ki a különböző urbanizációs szakaszokhoz kapcsolódó, eltérő társadalmi problémák kritikai megközelítését, valamint az azokat megoldani törekvő területi elvű javaslatokat, és azokat értékeli. További cél egy olyan komplex strukturális kezelési elmélet ismertetése, amely a strukturális hatások szempontjából rendkívül ígéretes, viszont nélkülözi a területi megközelítést. Végül az is cél, hogy ismerlessen egy olyan kutatást, amelyben a fő törekvés a kétféle megközelítési mód empirikus alapú összekapcsolása.²

1 A tanulmány alapjául szolgáló előadás a Magyar Regionális Tudományi Társaság XI. Vándorgyűlése, 2013. november 21–22. Kaposvár, Az új európai kohéziós politika és várható hatásai, *Városregiók fejlődése című*, 4. számú szekció keretében hangzott el.

2 A publikáció az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósult meg. Készült a *Társadalmi konfliktusok – Társadalmi jól-lét és biztonság – Versenyképesség és társadalmi fejlődés* című, TÁMOP-4.2.2.A-11/1/KONV-2012-0069 azonosító számú projekt keretében. A projekt és a megalapozó kutatás konzorciumi keretben valósul meg, a Kodolányi János Főiskola irányításával, a győri Széchenyi Egyetem, valamint az MTA Közgazdasági és Regionális Tudományi Kutatóközpont Regionális Kutatási Intézete részvételével, 2013–2015 között. A kutatás vezetője: Prof. Dr. Szirmai Viktória DSc.

1. A globális urbanizáció főbb szakaszainak társadalmi feszültségei

1.1 Az iparosítás, illetve a városrobbanás társadalmi feszültségei

A modern urbanizáció egy olyan ciklikus folyamat, amely meghatározott térségekben (országokban, régiókban, vagy településeken) érvényesül, amelyet konkrét társadalmi, gazdasági, történeti tényezők határoznak meg, és amelyben centralizációs és decentralizációs folyamatok váltják egymást (Enyedi 2011). A modern urbanizációs ciklusok alakulását nagymértékben a hosszú távú gazdasági ciklusok határozzák meg (Enyedi 2012).

A ciklus első szakasza az extenzív gazdasági fejlődés által mozgatott városrobbanás volt, amikor a népesség városi koncentrációja vált jellemzővé. A történelemben addig ismeretlen méretű és jellegzetességű új várostípusok szerveződtek, mindenekelőtt a nagyvárosok, a metropoliszok, a megalopoliszok, amelyek már több város összefüggő láncolataként, tömörüléseként határozhatók meg.

Ez a folyamat a hagyományos települési és életformák válságával járt együtt, a falusi közösségek felbomlásával, a tradicionális életformák felszámolásával. Az urbanizáció, a rohamos városnövekedés kezdeti szakaszában, a városi társadalmakban számos negatív jelenség jelent meg, a falusi közösségek életében még oly fontos családi, rokoni, szomszédsági kötelékek fallazultak, háttérbe szorultak, az egyének individualizálódtak, irányadó életforma-modellek és kapcsolatok nélkül maradtak. Különböző deviáns viselkedési formák is megjelentek, a bűnözés, a prostitúció, az alkoholizmus is jellemzővé vált. Az egyéni elmagányosodás miatt is az öngyilkosság elharapódzott. A szegénység, a lakásnyomor egyre többeket érintett. Az akkor még idillikusan közösséginek látszó falusi társadalmakkal szemben a bűnös város társadalmi képe fogalmazódott meg.

Érthető módon, számos, társadalmi problémákra érzékeny gondolkodó, kutató, köztük építészek is keresni kezdték a problémák megoldását. Ez utóbbiakra két jelentős koncepciót érdemes felidézni. Az egyik, amelyik a meglévő városok negatív jelenségeit, köztük a munkások lakásnyomorát egy másféle várossal, egy jobban tervezett, modernizált, minden lakó számára kedvező életkörülményeket, napfényt és tiszta levegőt biztosítani képes város építésével akarta megoldani. Ez Le Corbusier az 1920-as években kidolgozott – funkcionális szempontok alapján tervezett városfelfogása volt (Le Corbusier 1923).

Ebenezer Howard mást javasolt: a városi problémák láttán megtagadta a várost és a kertvárosi ideát vezette be. A tervei szerint a nagyvárosok környékén épülő, de azoktól elkülönülő kertváros – mint egy kompakt település –, lakó- és munkahelyet, a szabadidő eltöltésének teljes körű feltételeit ígéri, úgy, hogy közben társadalmilag is integrálja az ott élőket. Mindeközben a városi és a vidéki életforma lehetőségeit egyidejűleg kínálja (Howard 1902).

Howard kertváros-tervei csak néhány esetben valósultak meg, de különböző várostervezési elképzelésekben érvényesültek a hatásai. A kertvárosi mozgalom eredményeit azonban paradox módon sokkal inkább a meglévő városok védelme, mintsem azok megtagadása adta. Számos európai város környékén épültek később bolygóvárosok, új városok, kertvárosi elővárosok azért, hogy a nagyváros túlzott mértékű terjeszkedését megakadályozzák, a népesség letelepedését meghatározott irányokba tereljék. De azért is, hogy a városból kimenekülőknak nyugodt, csendes lakóhelyi környezetet nyújtsanak. A kertvárosi eszme relevanciáját, a tervek megvalósulását, vagyis a lakó- és a munkahely egységét hirdető térbeli közösségek kialakulását és hosszú távú fenntarthatóságát az európai esetekben a gazdaságot átformáló új folyamatok, a 19. században még nem is igen érzékelhető, de később az emberek tömegeit vonzó városi szolgáltató szektor dinamikus fejlődése, nem utolsósorban az életmód-igények és -formák átalakulása, azok lokális jellegének enyhülése, majd később a globalizációs trendek írták felül.

A tömeges városi lakáshiány a II. világháború után okozott igen súlyos társadalmi problémákat. Ezek a problémák az Engels által az 1800-as évek közepén leírtakhoz képest is súlyosabbak voltak (Engels 1845), mivel nemcsak minőségi, hanem mennyiségi értelemben is nehézségeket okoztak. A korabeli lakáshiányt növelte az Európát érintő, a volt gyarmatokról az anyaországok felé irányuló, elszegényedési problémákkal is összefüggő, nagy bevándorlási hullám is. Ezek területi válaszként az európai fővárosok sokaságában határozták el a városszéli nagy lakótelep-építkezéseket, amelyeket előre gyártott, standardizált elemekből hoztak létre. A lakótelepek – nagy elődök, így például Le Corbusier elképzeléseinek megfelelően, életforma-alakító célokat is megfogalmaztak – a közösségi kapcsolatok keretei is kívántak lenni. Ezek a célokat azonban nem sikerült elérni, nem is sikerülhetett, hiszen a helyi életformák alakulása csak részben függ az épített környezettől, inkább a társadalmi szerkezeti sajátosságok alakítják.

Ezek a lakótelepek az első periódusokban az alsó- vagy közép-középosztálybelieknek kínáltak otthont, de az infrastrukturális hiányosságok, a monoton épített környezet miatt elégedetlen és költözni vágyó vagy éppen elköltöző lakosságnak köszönhetően később, az összes érintett európai városban átalakult a társadalmi összetétel. Mára már többnyire alacsonyabb társadalmi státusú vagy a bevándorló népességből szerveződő szegregáció által leginkább érintettek ezek a területek.

Alapvetően hasonló a helyzet a nagy európai fővárosok körül kiépített új városok vagy a poszt-szocialista ipari új városok esetében is. Az eredeti tervek szerint a nagyvárosi problémákkal elégedetlen középosztálybeliek számára épített új városrészek társadalmi is átalakult. A szintén monoton, ingerszegény épített környezetből – akik tehették – továbbköltöztek kisebb városkörnyéki településekre, vagy távolabbi falvakba.

1.2 A viszonylagos dekoncentráció társadalmi problémái

Az urbanizáció második szakasza, amely a gazdasági fejlődés intenzív korszaka, egyben a népesség relatív területi dekoncentrációja is. A dekoncentráció elsősorban a nagyvárosokat érinti: ekkor zajlik le az agglomerációk képződése, a szuburbanizációs folyamatok is ekkor dinamizálódnak, miközben a városi népesség aránya, a városi gazdaság jelentősége tovább nő (Enyedi 2012). Fejlődésnek indulnak a településhálózat más elemei is: a kis- és középvárosok, egyes falusi települések.

Ebben az időszakban kerül válságba a fordizmus, mint sajátos üzemszervezési forma, ahol a nyersanyag-feldolgozás a termelés helyén folyik, és amelyet a földrajzi koncentrációs hajlam, a nagyvállalatok területi közelségéből adódó agglomerációs előnyök, a nyersanyagforrás, a nagy tömegű munkaerő, a nagy fogyasztópiac és a szállítási útvonalak kombinációjából felépülő gazdasági körzetek, a városnövekedés, különösen a nagyvárosok növekedése jellemez (Enyedi 1996).

A korszak nehézségeit fokozta, hogy a II. Világháborút követő általános modernizáció keretében létrejött állami jóléti-modellek – az 1970-es évek olajválságát, majd az 1980-as, és később az 1990-es évek globalizációs kihívásait követően – súlyos válságba kerültek. A nemzetállamok globális erőkhöz képest gyengébb érdekérvényesítő lehetőségei, a gazdasági, társadalmi válság finansziális nehézségei miatt a jól-léti modellek képtelenné váltak

a fordista városokra még jellemző, viszonylag kiegyenlített társadalmi sajátosságok – így az alacsony munkanélküliség, a jól-léti szolgáltatások, a lokális társadalmi rendszerek dinamizmusa, a relatív térségi-társadalmi integráció – védelmére (Mingione 2010). Mindez megsokszorozta a városi társadalmi konfliktusokat.

1.3 A dezurbanizáció társadalmi feszültségei

Az urbanizáció harmadik szakaszában a dekoncentrációs folyamatok intenzitásának növekedése tapasztalható. A gazdaságban lezajló decentralizációs folyamatok következtében alakul ki az ún. dezurbanizációs szakasz. A termelés globalizálódik. Ez már a poszt-fordizmus periódusa, ahol a nagyvárosokra korábban nem vagy kevésbé jellemző folyamatok már erőteljes formában jelentek meg. Ezek a folyamatok a nukleáris család, a helyi közösségek bomlása, az individualizáció. A hosszú távú munkanélküliség, a városi szegénység, a szakképzetlen (ázsiai, afrikai) munkások európai városok felé irányuló tömeges bevándorlásából is adódó társadalmi konfliktusok felerősödtek. A társadalmi kirekesztés, mint a társadalmi depriváció új panelje, egyfajta társadalmi elosztási problémaként, valamint a 2000-es évek elején létrejött hitelválsággal sújtott, eladósodott középosztály feszültségei szintén érzékelhetővé váltak.

Mindezek a városi társadalmi lét mély válságát mutatják, amit a városi népesség csökkenése is jelez. (Nyugat-Európában 1970 és 1990 között, a poszt-szocialista országokban még 2000 után is ez a folyamat a jellemző). A nagyvárosi középosztály egyre számottevőbb része hagyja el a társadalmi problémákkal, közlekedési nehézségekkel küzdő, a városi szegénységet látható módon koncentráló belső városrészeket, és költözik ki a városkörnyéki elővárosokba, vagy a város környéki településekre. Az európai – így a magyarországi – városkörnyéki népesség rohamosan növekszik.

Ez az urbanizációs szakasz sajátos területi konfigurációk szerveződésével járt együtt. Ezek a város külső peremén található kertvárosi negyedek, vagy önálló városkörnyéki települések, ahol a városi terjeszkedés (angol kifejezéssel az „urban sprawl”) révén a helyi társadalom kicserélődik, többnyire középosztályi jellegűvé válik. Köztük találhatók a városkörnyéki közép- és felső középosztálybeliek új szegregációs területei, a biztonsági emberekkel és a kamerákkal védett és zárt lakóparkok világa is.

A városi terjeszkedés egyes esetekben (például Párizs környékén) új társadalmi tartalmat eredményez a nagyvárosok szélén felépített új városok esetében. Az új városközpontok környezete válik az urban sprawl célterületeivé, immár a (korábban az új városokban élő) középosztály kedvelt lakóhelyeivé (Szirmai 2013).

A városi terjeszkedés, és annak területi konfigurációi speciális társadalmi problémákkal járnak együtt: a motorizáció növekedése miatt a természeti környezet súlyosan sérül, a környezeti károk, a lakó- és a munkahely közötti permanens ingázás az érintett lakosság egészségi állapotát is rombolja. A városcentrumok és annak környezete, de a városkörnyéki települések között is éles társadalmi különbségek jönnek létre (Szirmai 2011). Ezek az új konfigurációk képtelenek a nagyvárosi társadalmi problémák kezelésére, hiszen azok a problémák továbbra is megmaradnak, legfeljebb más társadalmi csoportokat érintenek – az ott maradtakat, vagy a régiek helyét elfoglalókat –, miközben erősítik a térbeli társadalmi csoportok szétszabdaltságát és gyengítik a területi társadalmi kohéziót.

1.4. A globalizált urbanizáció társadalmi jelenségei

Az urbanizáció negyedik szakasza – Enyedi György kifejezésével – a globalizált urbanizáció. Ez újabb koncentrációs folyamatokat, ismételt népesség robbanást jelent. Ez a szakasz a globális gazdaság fő folyamatait, a kapitalizmus világrendszerének teljes kibontakozását fejezi ki (Enyedi 2012:58). Ami azt is jelenti, hogy a globális hatások a világ minden részén megjelennek, azokon a helyeken is, ahol még az urbanizáció első három szakasza nem zárult le. Ezeken a helyeken a szakaszok egymás utáni rendje, a földrajzi elterjedés folyamata átalakult, specifikálódott.

A globális gazdaság fejlődése, az ebből is adódó globális gazdasági integráció a nagyvárosi fejlődési folyamatok felgyorsulásával, új típusú városi tereket, egész urbánus rendszereket alakított ki (Hall 1966; Castells – Godard 1974; Friedmann – Wolff 1982). Városshociológiai szempontból fontos kiemelni a globális tőkének és intézményeinek erőteljes nagyvárosi, világvárosi koncentrációját (Sassen 1991), amelyek Castells kifejezésével a mai korszak sajátosan új urbanizációs formái (Castells 1972). Ascher szerint a multifunkcionális, a nemzetközi gazdasághoz erősen integrálódott metropoliszok egészen új „tértípusok”. A metropoliszok saját környezetükkel, az országgal, és a többi várossal egy-

szen más kapcsolatokat alakítanak ki, mint ami az ipari városok, illetve a megelőző korok regionális nagyvárosaira jellemző volt (Ascher 1995).

Ebben a szakaszban a globális tőke és képviselői számára fontos nagyvárosközpontok rehabilitációja kezdődik el, s ez kezeli a belváros válságjeleit, nagymértékben lassítja a városközpontból történő népesség-kirárlást, ezért az itt lakók számának növekedése is megfigyelhető. A belső részek társadalmi szerkezete lényegesen átalakul, a dzsentifikációnak köszönhetően.

A globális urbanizációban szerveződő területi társadalmi szerkezetre az éles regionális egyenlőtlenségek, a társadalmi polarizáció erősödése a jellemző. A gazdagság és a felső osztályok a városközpontokban, és a jó elővárosokban, az alacsonyabb társadalmi osztályok részben a városközpontokban, részben a városkörnyéken koncentrálódnak. A térbeli társadalmi szegregáció erősödik.

Az európai városokban a hátrányos helyzetűek inkább a városok szélére szorulnak, az amerikai városközpontokban történetileg a szegények belső koncentrációja volt a jellemző, ma azonban ez is változni látszik: a globális elit „ultra-urbán” érdekei szerint ma már javult a belső negyedek társadalmi státusa (Sassen 1991). Az Egyesült Államokban az 1960 és 1990 között lezajlott hatalmas belvárosi irodaépítési láz, a nagyvárosközponti rehabilitációk, az ott kialakított hotelek, kereskedelmi központok, szabadidő- és kongresszusi központfejlesztések megállították a belső részek leromlását. A változások ellenére is azonban továbbra is igaz, hogy a városszéli települések sokkal nagyobb társadalmi értéket képviselnek a felsőbb osztályok számára.

A globalizáció nemcsak erőteljes társadalmi polarizációt hozott létre, a gazdagok és a szegények mély különbségeit, hanem éles városok (és városrészek) közötti versenyt is eredményezett a befektetésekért, a munkavállalókért, és a középosztály vásárlóerejéért. Ebben a periódusban a területi polarizáció növekedése egyre nyilvánvalóbb, láthatóvá válnak a globális verseny kritériumainak megfelelő városrészek, és a nem megfelelő, stigmatizált városrészek.

2. A városi problémák területi elvű kezelésétől a strukturális elvű problémamegoldásokig

Az urbanizációs ciklusok társadalmi problémáinak értelmezésére többféle tudományos elmélet is létrejött. Ezek között különösképpen az 1920-as

évek elején megjelent „Chicagói Iskola” munkássága fontos. Az iskola által kimunkált ún. humánökológiai elmélet szerint a térbeli társadalmi szerkezet, az ökológiai egységek vagy természetes övezetek (natural areas) a legfontosabb meghatározó tényezői a városi társadalmi jelenségek alakulásának, a város neurotikus jelenségeinek és az emberi kapcsolatok felbomlásának, de a lehetséges társadalmi integrációs folyamatoknak is (Park, Burgess és Mckenzie 1925). Ez az elmélet nemcsak azért volt jelentős, mert hosszú ideig irányadó volt a városi társadalmak kutatásában, hanem azért is, mert megalapozta a társadalmi problémák területi elvre alapozott értelmezését, de a probléma kezelési módját is. Erre példa lehet az, hogy hosszú időn keresztül, szinte minden európai városban releváns policy-törekvés volt, hogy a nagy lakótelep-fejlesztések révén oldják meg a különböző társadalmi strukturális problémákat.

Az 1960-as években azonban már komoly kritikák jelentek meg a kizárólag területi elvre, pontosabban a humánökológia magyarázatára alapozott kutatási iránnyal szemben. Gans vont a elsőként általánosító jelleggel azt a következtetést: a városban létező sokféle életforma magyarázatánál alapvetően nem az ökológiai viszonyokból, hanem a társadalmi-foglalkozási rétegződésből kell kiindulni (Gans 1962). Castells pedig határozottan megfogalmazta, hogy a Chicagói Iskola ökológiai determinizmusa túlhaladott, mivel az ökológiai irányzat nem számolt azzal, hogy a tér szerkezete, igénybevétele és fizikai jellege a társadalmi csoportok aktív tevékenységének eredménye (Castells 1972).

Az 1970-es évek óta számos olyan városi probléma jelent meg, amelyeknek nem csupán a magyarázatára nem képes a humánökológiai elmélet, de arra sem képes, hogy elméleti alapokat kínáljon a különböző város-policy beavatkozások számára. Kleniewski szerint ilyen probléma a városközponti népességszám hanyatlása, a társadalmi polarizáció éleződése, a gazdasági instabilitás, a városok közötti különbségek növekedése, vagyis az urbanizáció harmadik és főként negyedik, a globális urbanizáció szakaszának feszültségei (Kleniewski 2005; Sassen 2007). Ezek a városi problémák ugyanis főként nem területi, vagyis nem lokális alapokon szerveződnek, hanem globális szintűek, egyben makromeghatározottságúak, természetesen a területi szintek sajátosságai szerint.

A globális urbanizációs szakasz feszültségeinek strukturális indíttatású elemzésére számos komoly mű született. Ezek között kiemelten fontosak Saskia

Sassen munkái, köztük az „*Urban Sociology in the 21st Century*” című tanulmánya (Sassen 2007:476-486). Ebben a műben a városokat, a városi problémákat a globális gazdaság, valamint nemzetek közötti városi rendszerek szempontjaiból elemzi és mutatja be ezek társadalmi polarizációs hatásait, a városi térben egyidejűleg jelen lévő globális tőke és a hátrányos helyzetű különböző társadalmi csoportok (főként a bevándorlók, gender-problémák) ellentmondásait (Sassen 2007).

3. A városi társadalmi problémák strukturális kezelésének egy új lehetősége

A mai nagyvárosi társadalmi problémák kezelésére egy átfogó lehetőség a Stiglitz-report által kidolgozott elmélet. A „*Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*” című tanulmány a Columbia Egyetem professzora, Joseph Stiglitz vezetésével készült 2009-ben. A bizottság tagjai nemzetközileg ismert és elismert közgazdászok, társadalomkutatók voltak. A riportot a Francia Köztársaság elnöke, Nicolas Sarkozy kérésére készítették, mégpedig azért, hogy megvizsgálják a mai gazdasági, pénzügyi és társadalmi válság főbb meghatározó tényezőit, a GDP³ mérésével kapcsolatos korlátokat. Abból a feltételezésből indultak ki, hogy a GDP, mint a társadalmi és gazdasági folyamatok mérésekhez használt indikátor, nem megfelelő a társadalmi fejlődés mérésére. Az összegzés rámutat, hogy a GDP valóban nem megfelelő mutatója a társadalmi fejlődésnek, egy másik szóval a társadalmi jól-létnek (well-being). Épp ezért úgy vélték, hogy új mérőeszközökre van szükség, nevezetesen olyanokra, amelyek figyelembe veszik a fenntartható fejlődés szempontjait: a gazdasági, a környezeti és a társadalmi összefüggéseket. A jelentés egyértelműen hitet tett amellett, hogy a termelés-, a gazdaságorientált mérésekről a mai és a jövőbeni generációk társadalmi jól-létére kell a hangsúlyokat helyezni. Többek között azért, hogy kezelni lehessen a mai gazdaság-orientált, a társadalmi szempontokat diszpreferáló városfejlesztési modellek kedvezőtlen társadalmi feszültségeit.

A társadalmi jól-lét fogalma több tényezőt is magában foglal, így az anyagi életkörülményeket, az egészség, az oktatás, az egyéni aktivitások szempontjait, a politikai érdekérvényesítés biztosítását,

3 Gross Domestic Product, a bruttó hazai termék.

a megfelelő kormányzást, a társadalmi kapcsolat-rendszerek kialakítását, a mai és a jövőbeni környezeti viszonyok védelmét, a társadalmi bizonytalanságok enyhítésének dimenzióit.

A Stiglitz-jelentésre alapozott társadalmi fejlődési modell elméleti jelentősége igen nagy, hiszen komplex, egyben új választ kínál a mai világgazdasági és társadalmi problémák kezelésére. A társadalmi integráció és fejlődés lehetőségét úgy teszi lehetővé, hogy közben a gazdaságot is dinamizálja, de nem a termelésre, hanem a vizsgált országok, térségek jól-létére helyezi a hangsúlyt. Nincs figyelemmel a területi szempontokra, sajnálatos módon azok kívül rekednek a javasolt indikátorok körén.

Megállapítható, hogy a Stiglitz-jelentésre alapozott társadalmi fejlődési modell ma még csak elmélet. Nem létezik a gazdasági és a társadalmi fejlődés, a társadalmi jól-lét összefüggéseit, konkrét empirikus tényekben feltárni törekvő, azokat a reál-folyamatok alakulásában igazoló komplex modell sem európai, sem hazai (sem pedig világ-) szinten. Csak a társadalmi jól-lét bizonyos összefüggéseire koncentráló elemzések, tehát inkább részeredmények vannak.

Ezért is vállalkoztunk egy átfogó TÁMOP projekt megvalósításával arra, hogy a 9 magyarországi nagyvárosi térség esetében,⁴ egy 5000 fős reprezentatív szociológiai vizsgálat, és más módszerek) segítségével megkíséréljük feltárni a területileg és társadalmilag definiált jól-lét szinteket, figyelemmel a Stiglitz jelentés indikátoraira, azok hazai relevanciájára. Kiemelt törekvésünk egyrészt az, hogy empirikusan feltárjuk a különböző várostérségi övezetekben élő, különböző társadalmi csoportok – a stiglitzi értelemben normatív jellegű – jól-lét jellemzőit, másrészt az, hogy empirikusan teszteljük a Stiglitz modell hazai várostérségi viszonyok esetén megnyilvánuló releváns sajátosságait, vagy az attól való eltérést.⁵ Továbbá kidolgozzuk a strukturális és a területi szempontoktól egyaránt függő, egyszerűsített komplex társadalmi jól-lét modelljeit.

4 A kutatás mintaterülete a kilenc magyarországi nagyváros, Budapest és agglomerációja, a nyolc 100 ezer-nél népesebb magyarországi nagyváros, Debrecen, Győr, Kecskemét, Miskolc, Nyíregyháza, Pécs, Szeged és Székesfehérvár, valamint térségeik.

5 Ezek bemutatása már egy másik tanulmány tárgya lesz, mivel a felvétel 2014. március közepére készül el (a felvételt a TARKI Társadalomkutatási Intézet Zrt. készíti), az elemzésekre csak ezt követően kerül sor.

Absztrakt

A mai nagyvárosok stratégiai jelentőségűek a modernizációs folyamatok megvalósulásában, a globális gazdaság működésében, hiszen itt találhatók a szükséges gazdasági és társadalmi feltételek, valamint itt koncentrálódik a képzett középosztály, a gazdasági, a politikai és a kulturális elit is. A nagyvárosokat azonban ellentmondásos tényezők is jellemzik, különböző társadalmi problémák, régi és új egyenlőtlenségek, a történeti és mai szegénység, bűnözés, környezeti gondok.

A társadalmi problémák történetileg is megtalálhatóak az urbanizáció különböző szakaszaiban, amelyek megoldására különböző módok jöttek létre. Ezek azonban többnyire egydimenziósak, területi elvűek voltak, a strukturális beavatkozási szempontok érvényesítésére nem került sor.

Ennek a tanulmánynak az a célja, hogy bemutassa a különböző urbanizációs szakaszokhoz kapcsolódó városi problémákat és leírjon egy komplex strukturális kezelési modellt. További cél egy olyan empirikus kutatás bemutatása, ahol a fő törekvés a kétféle elemzési mód együttes alkalmazása.

Abstract

Cities today play strategic roles in modernization processes as well as in the organization and the operation of global economy. Big cities are the places where the conditions of modernisation, economic and social development, the operating conditions of global economy, the educated and qualified middle-class, members of the economic, political and cultural elite are concentrated. Meanwhile modern urban spaces are rather controversial. A variety of social problems, the traditional and new structures of local social inequalities, the historical and present day poverty, traditional and modern crime, environmental problems are all present in them.

Various urban problems were also present in the historically changing stages of urban development. Taking the actual historical and social conditions into account, theories, criticisms, and various scientific approaches offered differentiated solutions – mainly based on spatial principals – to manage urban tensions. As urban conflicts keep reproducing and creating new tensions do not seem to succeed in managing these problems, which is probably due to the one-dimensional aims

of intervention. Management proposals regarding particular urbanisation stages were mainly based on spatial principals, they were one-dimensional, and they were not accompanied with schemes targeting structural effects.

The aims of this study to present the various urban problems connected to the different urbanisation stages, as well as the proposals based on spatial principles which were aspiring to solve these problems and the evaluation of these proposals. A further aim is to describe a complex structural management theory, which is very promising from the aspect of structural effects but lack spatial approaches.

Felhasznált irodalom

- Ascher, F. 1995 *Métapolis ou l'avenir des villes*. Editions Odile Jacob, Paris.
- Castells, M. 1972 *La question urbanie*. Maspero, Paris.
- Castells, M. – Godard, F. 1974 *Monopolville. L'Entreprise, l'Etat, l'Urbain*. Mouton, La Haye, Paris.
- Le Corbusier 1923 *Vers une architecture*. Crès, Paris.
- Engels, F. 1845. *The Condition of the Working Class in England*. Oxford University Press.
- Enyedi, Gy. 1996 *Regionális folyamatok Magyarországon*. Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
- Enyedi, Gy. 1998. *Social Change and Urban Restructuring in Central-Europe*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Enyedi, Gy. 2011 The Stages of Urban Growth. In Szirmai V. ed *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Aula Kiadó, Budapest, 45-63.
- Enyedi, Gy. 2012 *Városi világ*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Friedmann, J. – Wolff, G. 1982. World city formation: an agenda for research and action. *International Journal of Urban and Regional Research*, 6, 3:309-344.
- Gans, H. J. 1962 *The Urban Villagers*. Minnesota State University.
- Hall, P. 1996 La ville planétaire. *Revue internationale des sciences sociales*, 147 :19-31.
- Howard, E. 1902 *Garden Cities of To-Morrow*. London.
- Kleniewski, N. 2005 *Cities and Society*. Wiley Blackwell Readers in Sociology.
- Park, R. E. – Burgess, E. W. – McKenzie, R. D. 1925 *The City*. The University of Chicago Press, Chicago.
- Sassen, S. 1991 *Global City: New York, London, Tokyo*. Princeton University Press.
- Sassen, S. 2007 In Bryan, Clifton D. – Peck, Dennis L. eds. *21st Century Sociology*. Sage Publications, Chapter 48:476-486. <http://knowledge.sagepub.com/view/sociology/n48.xml>
- Szirmai, V. ed. 2011 *Urban Sprawl in Europe: Similarities or Differences?* Aula Kiadó, Budapest.
- Szirmai, V. ed. 2013 *Csinált városok a XXI. század elején*. Art Webber, Budapest.